

**АЛГОРИТМИ СОЦІОГЕНЕЗУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ
ДЛЯ «УПРАВЛІННЯ ПРАВОМ»**

О.А. Радзівілл

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету*

Постановка проблеми. Для щоб правові приписи діяли, відводячи суспільство від прірви насильницького вирішення соціальних проблем, ці приписи повинні: по-перше, гарантовано застосовуватися однаково до всіх громадян і, по-друге, бути усвідомлені переважною більшістю членів суспільства, відповідаючи його актуальним науково обґрунтованим і солідарно підтвердженим запитам. Отже, для забезпечення цілісності й універсальної ефективності юридичних наук, що є знаннями деонтологічними, в якості їхньої онтологічної наукової бази необхідна цілісна «трансісторична» систематика закономірностей розподілу в часі й просторі найістотніших соціальних викликів. Така систематика забезпечить вчасне виявлення і «упереджувальну» нейтралізацію негативних соціальних явищ, реально уможливлуючи дійсне «управління правом», усуваючи з арсеналу «управління владою» надзвичайних політико-репресивних заходів, а з арсеналу «боротьби за справедливість» – диверсійного чи «революційного» застосування терору. Але деонтологічні й онтологічні знання, повинні бути поширені в суспільстві й усвідомлені суспільством як частина його культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Починаючи з теорії природного права і соціології О. Конта, право і закони розвитку суспільства розглядаються у тісному взаємозв'язку. На дослідженні цього зв'язку формувалася і доктрина соціології права [1]. Основа знань про закономірності розвитку суспільств побудовані на історико-порівняльних дослідженнях аналогічних соціальних інститутів різних історичних періодів і цивілізацій. У сучасних соціальних науках в якості аналогу поняття «історія» поширюється поняття «соціальна й культурна динаміка», розкриті у фундаментальній праці П. Сорокіна 2. Історичний процес автор розглядає як різномасштабні коливання (флуктуації), які зводяться до періодичного чергування у часі альтернативних тенденцій у житті соціальних систем, наприклад: «вестернізації» і «орієнталізації» геополітики й культурних смаків; протекціонізму й фрітрейдерства в економіці; «егалітаризації» й «елітаризації» у пріоритетах громадської думки; авторитаризму й лібералізму у політичних режимах. Отже, затримки поступу чи навіть рецидиви до минулого в мезомасшта-

бах соціальної й культурної динаміки з цієї точки зору виявляються лише елементами флуктуацій макромасштабу.

Дослідження «соціальної і культурної динаміки» спираються як на фактичні й описові характеристики політичних інституцій, юридичних актів і систем захисту права у суспільствах минулого, так і на змодельовані, «домислені» соціально-правові процеси й інститути, які виводяться методами відтворення по збереженим донині фрагментарним фактам, цілісності історичних явищ. Для відтворення таких «цілісностей» існує метод, який П. Сорокін назвав «логіко-змістовним» [2, с. 42-47]. Метод полягає у віднайденні системотворчого «закону гармонії», завдяки якому соціальне чи природне явище усвідомлюється як органічна цілісність закономірно обумовлених компонентів. Для суспільства таким «законом гармонії» виступає комплексний показник, що містить як раціонально усвідомлювану, так і «інтуїтивно схоплену» єдність духовних, інтелектуальних і матеріальних характеристик суспільства: цей закон може визначатися такими поняттями як: «зміст», «сенса» чи «стиль» його культури. На відміну від причинно-наслідкового методу, який зводить динаміку соціального процесу до спрощеного зв'язку причини й наслідку, логіко-змістовний підхід розглядає соціокультурну динаміку як низку спонтанних тотальних переходів суспільства від одного типу культури до іншого – скоординовано, всіма взаємопов'язаними його складовими. Наприклад, входячи з причинно-наслідкового методу, не зрозуміло, чому офіційно проголошений на пострадянському просторі «перехід до ринкової економіки» не створив ні цивілізованого ринку, ні загального зростання добробуту, ні демократії. Натомість, виходячи з логіко-змістовного методу, ми бачимо, що зміна гасел без скоординованих змін мотивацій і змісту діяльності соціальних і політичних інституцій та інших елементів культурного життя, не стало реальним соціокультурним зрушенням: перехід від «будівництва комунізму» до «будівництва ринкових відносин» у політичних гаслах, при існуванні в державній службі без істотних змін з часів опричнини «системи кормління» (тобто «мздоїмства» чиновників), залишає пострадянське суспільство, за «стилем і змістом» домінуючих мотивацій, суспільством часів Івана Грозного. Отже, об'єктивне уявлення про ступінь зрілості того чи іншого суспільства дають не задекларовані гасла, а змістовне наповнення культури повсякденних відносин суспільства, «розчиненої» в ментальності пересічних його громадян.

Наукова новизна положень статті. Автором уточнена модель історії П. Сорокіна, який розглядав її як послідовність флуктуації соціальної і культурної динаміки [2, с. 21-25]: автор розглядає історію як послідовність спонтанних утворень системно-організованих соціокультурних явищ, кожне з яких, перш ніж стати стабільним і історично значимим, має пройти три фази «діалектичної тріади розвитку»: «тезу», коли явище перший раз виявляє себе, як виклик навколишньому соціокультурному середовищу; «антитезу», коли це явище, вичерпавши свій початковий потенціал, піддається тиску середовища і може бути ним знищене, і «синтезу», коли явище відроджується в гармонії з соціокультурним оточенням і отримує шанс тривалого історичного існування [3, с. 59-73]. Вперше цим «алгоритмом соціогенезу» автор описав Англійську революцію, де «тезою» була власне революція – від «Довгого парламенту» 1641 р. до смерті О. Кромвеля, «антитезою» – «Реставрація Стюардів» зі спробою знищити всі наслідки рево-

люції, а початком «синтезу» як тривалої рівноваги в стані конституційної монархії – «Славетна революція» Вільгельма III Оранського з його «Біллем про права» 1689 р. [4, с. 21-23]. Цим самим алгоритмом, але все більш ускладненим і розтягнутим у часі, автор охарактеризував і дві інші великі революції – Французьку і Російську [4, с. 73-78; 145-149]. Автор також застосував «діалектичну тріаду» в якості алгоритму розвитку суспільств-будівничих регіональних цивілізацій А. Тойнбі [5, с. 85-99] і етногенезу Л. М. Гумільова [6, с. 128-134], та інших соціальних явищ, характеристики яких наводяться в цій статті. Розуміння специфіки стану соціальної системи, в залежності від проходження нею тієї чи іншої фази в тріаді її становлення, дає можливість підвищити ефективність регулювання суспільних відносин правовими засобами, особливо під час кризових ситуацій у періоди «переходів» від однієї фази до іншої.

Мета. У статті проаналізовані закономірності розвитку ключових соціальних явищ, які, проходячи процес становлення протягом усієї історії, в новий і новітній час відіграють визначальну роль у формуванні сучасного глобального правопорядку: видів суспільств і способів їх організації, типів держави, способів інтеграції регіональних цивілізацій у міжнародні правопорядки, типів культури суспільств, зрештою соціокультурних основ організації всього людства. Розвиваючись впродовж історичного періоду у відповідності до алгоритму «діалектичної тріади розвитку», ці інституції в останні століття Нової й Новітньої історії досягли (чи досягають) стадії «синтезу» – тобто своєї історичної зрілості, формуючи, відповідно, новий «зрілий» міжнародний правопорядок, який будуватиметься на основі «управління правом».

У статті доводиться ідея, що вся попередня історія людства – лише підготовка до стадії його зрілості – синтезу всіх його найважливіших соціальних інституцій, які лише в своїй органічній єдності набувають властивості діяти ефективно і прогнозовано, забезпечуючи людству мінімізацію викликів природних і антропогенних кризових явищ і гармонію всіх рівнів суспільних відносин у його взаємодії з природним середовищем планети.

Основні результати дослідження. 1. Три види суспільств і діалектична тріада типів їх соціально-політичної організації

У постпалеолітичній історії¹ людства послідовно виникають і далі існують паралельно три види суспільств: родоплемінні² суспільства, стратифіковані лише на три вікові групи; суспільства – будівничі регіональних цивілізацій³, стратифіковані на спадково закріплені соціальні стани, а в їх межах – на дрібніші соціальні групи (ордени, корпорації, касти, общини тощо); громадянські⁴ суспільства, в яких громадяни формально мають рівні права перед законом, а ієрархія закріплена лише на рівні трьох гілок влади [7, с. 15-17]. Со-

¹ Поняття «постпалеолітична історія» застосовується до періоду, що триває від X-го тис. до Р.Х., і донині.

² А. Тойнбі називає їх «примітивні суспільства», нараховуючи за всю історію близько 600 таких суспільств.

³ Термін А. Тойнбі, який позначає ним 21 суспільства, що в цивілізаційний період утворили 21 регіональну цивілізацію,

⁴ Автор використовує ідею Л. М. і С.К. Бостанів про історичність появи громадянського суспільства.

ціально-політична організація цих суспільств виступає критерієм «діалектичності» послідовності їх виникнення:

а) вікова ієрархія родоплемінних суспільств

Чоловіче населення родоплемінних суспільств утворювало наскрізну соціальну структуру, що складалася з трьох вікових груп, які умовно можна назвати: «юнаки», «мужі» і «старійшини». Юнаки – молоді воїни, які після ініціації отримували зброю, але не мали ні майна, ні влади, основна їхня функція полягала у виконанні колективної волі племені. Мужі мали сім'ю, їм належала реальна влада в сім'ї, роді й племені, зокрема право проголошувати колективну волю від імені цих структур, вони розпоряджалися землею чи колективним стадом, мали дорослих синів, які їм підкорялися. Старійшини – ті з «мужів», які достойно проживши дві попередні вікові стадії, мали вже синів-мужів, яким передавали значну частку своїх майнових прав і публічних повноважень, виконуючи переважно почесні функції: були носіями культурної традиції, виконували виховні функції, виступали як третейський суд при конфлікті двох інших вікових груп.

б) станова ієрархія суспільств – будівничих регіональних цивілізацій

Ці суспільства формуються в історичний період, який загалом є періодом протистояння Варварства і Цивілізації. Вони стратифіковані по «станам» і більш дрібним утворенням (кастам, корпораціям, общинам тощо). Формування стано-кастової стратифікації пов'язане з інтенсивним розвитком нових, переважно військових, технологій: колісниць, бойових суден. Юнаки варварських племен, опановуючи ці технології, об'єднувалися у військові загоны, які, залишаючи свої племена, ставали корпораціями професійних воїнів, підкоряли невоєвничі чужі суспільства і ставали їх панівними верхівками. Так багаторазово відбувалася велика історична «інверсія» родоплемінної стратифікації, побудованої на старшинстві, на нову – «станову» стратифікацію, побудовану на успадкованій приналежності до тієї чи іншої соціальної групи, кожна з яких колективно несла свою чітко визначену соціальну, економічну й політичну службу: вікова група «юнаків» трансформувалася у стан професійних воїнів, які зайняли керівне становище; вікова група «мужів» – у «податний стан» з перекладенням на нього основного тягаря податків і забезпечення суспільного добробуту, і лише вікова група старійшин, загалом, зберегла свій статус, трансформувавшись у релігійно-духовну еліту. Отже, ієрархія станового суспільства може розглядатися, по-перше, як «перекручена», а, по-друге, як укрупнена з родових відносин до станово-політичних.

в) три гілки влади громадянських суспільств

Нова історія й «буржуазні» революції, поетапно усунувши станові привілеї і закріпивши, в якості основного чинника організації суспільства, принцип рівності всіх громадян перед законом, в якості головного аргументу дотримання правових приписів на перший план висунули усвідомлення розумності права. До права, при цьому, були висунуті нові змістовні вимоги – забезпечення соціальної справедливості, а до держави – забезпечення безпеки й добробуту населення як платників податків. Усунувши формальні можливості спадкової стратифікації суспільства і закріплення привілеїв, громадянське суспільство формально усунуло і соціальну ієрархію, залишивши лише ієрархію трьох гілок влади, що мали різні історичні витоки. Право законодавствувати, тобто приймати соціально значимі рішення, отримав представницький орган – парламент, в якому податний

стан, як «годувальник» суспільства, реалізував своє «право гаманця». Парламенту підпорядкована виконавча влада, на чолі якої стояв (а у багатьох державах і донині стоїть) головний спадковий військовий – монарх. І лише судова влада, що в багатьох суспільствах формувалася з представників духовенства, в ідеалі залишила свій статус арбітра і «хранителя устоїв». Отже, співвідношення у громадянському суспільстві гілок влади, усунувши «перекручену» ієрархію станово-кастових суспільств, відновило на рівні владних інститутів «нормальну» вікову ієрархію племені: виконавча влада виконує функції вікової групи юнаків; законодавча – мужів, а судова – старійшин.

«Діалектична тріада» послідовності форм соціальної організації суспільств полягає в наступному: «тезою» виступає вікова ієрархія родоплемінних суспільств; «антитезою» – станова стратифікація суспільств-будівничих регіональних цивілізацій (у силу «інверсії», яка зробила правонаступників вікової групи юнаків – стан воїнів – панівним, а правонаступників вікової групи мужів – податний стан – підкореним); синтезом (запереченням заперечення) – ієрархія гілок влади громадянського суспільства: влада авторитету закріпилася за судовою владою (як за старійшинами в родоплемінних суспільствах); влада, яка виносить остаточні рішення – за законодавчою владою (як у «мужів»); влада, яка діє – за виконавчою владою (як за «юнаками» в родоплемінних суспільствах).

2. «Діалектична тріада розвитку» регіональних цивілізацій

Суспільства – будівничі регіональних цивілізацій, виділені А. Тойнбі в якості «одиниці історичного дослідження» утворювалися шляхом інтеграції родоплемінних суспільств в умовах, де такого об'єднання вимагали умови виживання [5, с. 25]. Становлення кожного такого суспільства починається з «тези» – спонтанного виокремлення суспільства і протиставлення його геосоціальному середовищу в якості нового явища – регіональної цивілізації з подальшим прогресивним розвитком у вигляді вдалих відгуків на нові й нові виклики. Друга фаза, «антитеза», визначена А. Тойнбі як «лихоліття» суспільства [5, с. 346] – внутрішня «війна всіх проти всіх» та інтервенції з боку геосоціального оточення, спрямовані на повне знищення цивілізації; однак і при пануванні інтервентів культурна традиція цивілізації може латентно зберігатися на рівні її елементарних утворень, наділених «соціально-культурною пам'яттю». Третя фаза – «синтез» несе відродження цивілізації в «світовій імперії» [5, с. 512], як правило, одним із варварських народів, який засвоїв культуру зруйнованої під час «антитези» цивілізації. Стадія «синтезу» є ключовою для закріплення внеску регіональної цивілізації у світову історію: без неї її поява – лише невдала спроба, про яку середовище на стадії «антитези» знищує навіть пам'ять.

3. Діалектична тріада розвитку типів держави в історії цивілізації

Кожна з регіональних цивілізацій на початковій (теза) і завершальній (синтез) стадіях свого розвитку має дві принципово різні форми держави, при цьому для різних регіональних цивілізацій спостерігається подібність типу держав їх початкових стадій і держав їх завершальних стадій. На стадії «тези», коли регіональні цивілізації прогресують, в їх межах формується багато невеликих самоврядних держав-громад, об'єднаних єдиним культурним полем. Торгуючи, конкуруючи, воюючи між собою, такі держави-громади підтримували внутрішньоцивілізаційну солідарність, яка забезпечує їм переваги над навколишнім геосоц-

іальним середовищем. На стадії «антитези» в період лихоліття регіональне суспільство, загалом, втрачає державну форму політичної організації: недовговічні держави варварів-інтервентів «на тілі» цивілізації розвиваються не як її складові, а як елементи чужого геосоціального середовища. На стадії «синтезу» успішні регіональні цивілізації, як зазначалося, відроджуються у «Світовій державі» – імперії, яка стає військово-політичною основою культурного відродження «тимчасово загиблої» під час антитези цивілізації. Створює імперію досить сильний і культурний для цієї місії народ з периферії колишньої цивілізації [5, с. 518]. Світова держава – імперія, виконуючи свою місію відродження, акумулює культурні надбання різних народів – як відтвореної нею цивілізації, так і інших етносів і цивілізацій, переростаючи за своїми розмірами територію попереднього поширення регіональної цивілізації, на основі якої вона постала. Імперія, однак, є системою несамодостатньою й залежною: під загрозою нестачі матеріальних і духовних ресурсів вона змушена здійснювати постійну експансію, долаючи стан перманентної внутрішньої нерівноваги. Вона може пережити кілька відроджень і занепадів, чим далі, тим більше «живлячись» іншими народами, доки не вичерпає повністю доступний їй внутрішній і зовнішній потенціал.

Отже, всі регіональні цивілізації в історії мають дві подібні форми держави: невеликі «держави-громади», підпорядковані єдиному культурному полю молодій цивілізації на стадії її «тези», і світові «держави-імперії» на стадії її зрілого «синтезу», в яких політичними засобами влада відроджує культурну спадщину, накопичену за «першого життя» регіональної цивілізації. Однак, для наймолодшої з регіональних цивілізацій – Західно-християнської Т. Себайн і К. Торсон [8], виділяють не дві, а три стадії розвитку форм держави в контексті її діалектичного розвитку: держава-громада; світова держава-імперія і держава-нація, яка виникла в Новий час, як найбільш усталена й зріла форма політико-правової організації громадянського суспільства: вона має стабільні кордони, формально рівну правосуб'єктність громадян і територіально-адміністративних одиниць, механізми ефективного взаємоконтролю трьох гілок влади і трьох рівнів прийняття суспільно важливих рішень: громад, муніципальних органів і державної влади.

Отже, в загальноісторичному контексті становлення інституту держави, можна, відповідно до способу утворення влади, втілити у три форми її «еволюційного ряду»: держава-громада, держава-імперія і держава-нація, які між собою утворюють діалектичну тріаду. «Тезою» в цій тріаді виступають держави-громади, де влада добровільно делегована з боку населення «своїм» духовним, інтелектуальним і військово-політичним лідером, зазвичай організованим у колегіальні форми правління. «Антитезою» виступають держави-імперії, в яких влада захоплена й утримується силою верхівкою професійних воїнів-іммігрантів: ця влада тяжіє до одноосібного правління, але забезпечена, в якості дорадчого органу, візирами, канцлерами та іншими представниками духовно-інтелектуальної еліти (саме в імперії реалізується політичний потенціал станово-кастового суспільства). «Синтезом» виступає відносно молода по формі держава-нація, розвиток якої пов'язаний з інституціоналізацією в останні кілька століть Нового часу таких форм соціальної активності населення, як парламентаризм, громадянське суспільство, конституційні принципи, виборче право, місцеве самоврядування, стандарти за-

хисту прав людини і основних свобод та ін. Зазначені інститути є складовою політико-правової культури населення і чиновників, що з нього виходять, і є необхідним гарантом того, що влада найефективнішим чином може забезпечувати інтереси населення – тобто набуває ознак своєї зрілості. Держава-нація як зріла форма держави, постає і як найоптимальніша форма політичної організації громадянського суспільства, і як основа сучасного міжнародного правопорядку: саме таку державу можна розглядати як «активно лояльного» суб'єкта міжнародного права, члена міжнародного співтовариства, потенційно зацікавленого у моделі ненасильницького світового порядку, організованого міжнародним правом на засадах гуманності й справедливості [8, с. 734].

4. «Три «ойкуменізації» регіональних цивілізацій як етапи формування міжнародного правопорядку

У. Мак-Ніл, виходячи з моноцивілізаційної ідеї «дифузії цивілізації», виділяє три стадії формування надрегіональних утворень все більших масштабів: Космополітичну цивілізацію Середнього Сходу; євразійську рівновагу цивілізацій античності і Космополітичну світову цивілізацію, створену Заходом, яка в сучасний період, досягши глобалізації, переживає процеси розпаду [9, с. 5-17]. Поліцивілізаційний погляд на історію А. Тойнбі, який виділяє «три покоління» регіональних цивілізацій, на нашу думку, узгоджується з ідеєю Мак-Ніла, на основі того, що кожне «покоління», виникаючи як розрізнені регіональні цивілізації, далі, в процесі «ойкуменізації», інтегруються у визначені Мак-Нілом три послідовні надрегіональні утворення з інтенсивним розвитком дипломатії, торгівлі та культурного обміну.

Перша ойкуменізація стала наслідком тривалого процесу, що почався з утворення Шумерської цивілізації (бл. 40 ст. до Р.Х.), міжусобиці міст-держав (лихоліття) які (бл. 24 ст. до Р.Х.) спровокували низку вторгнень варварських народів, окремі з яких створили послідовність «Світових імперій», що поширювали культурну спадщину Месопотамії все далі від центру її формування. Перша ойкуменізація завершується пануванням в Євразії і північній Африці «колісничних бійців бронзової доби» (XVIII-XII ст. до н.е.), які мали засіб ефективного військово-політичного контролю великих територій і вперше утворили міжцивілізаційну корпорацію «правлячих домів»: Нового царства Єгипту, Хетської імперії, каситського Вавилону і Мітанії, зв'язаних між собою кровним спорідненням і геополітичними інтересами. Рух «народів моря» й амореїв у XIII-XI ст.ст. до н.е. та кимерійців і скіфів у VIII-VII ст. ст. до н.е. двічі порушує цю геополітичну рівновагу, призводячи до піднесення двох світових гегемоній – Асирії й Ірану [9, с. 503-579].

Друге покоління цивілізацій утворилося внаслідок спонтанних якісних змін в організації суспільств на кордонах іранської імперії Ахеменідів. Ці зміни пов'язані, по-перше, з «синхронізуючим» цивілізаційним впливом самої імперії, яка акумулювала всі культурні надбання того часу; по-друге, з поширенням простих технологій обробки заліза, що на порядки збільшило активність переселенців-варварів і, по-третє, завдяки новому типу писемності, доступного для населення. Ці зміни спричинили до «демократизації» варварських суспільств, які стали народом-військом, де кожен, маючи зброю й знаряддя, отримав можливість брати участь у завоюванні нових територій, листуватися і записувати необхідну інформацію. Демократизовані й окультурені варварські суспільства на кордонах імперії

Ахеменідів (Середземномор'я, Індії, Середньої Азії й Китаю) спромоглися на те, що було неможливим в самій імперії: впровадили новий тип культури, зокрема такі форми мислення, як натурфілософія й політична філософія, які дали початок розвитку науки і свідомій, побудованій на раціональних критеріях, політичній самоорганізації. Таким чином, ойкуменізація античних суспільств мала як військово-політичні, так і філософсько-культурні чинники. При цьому, на відміну від монокультурної Космополітичної цивілізації Середнього Сходу, антична Ойкумена мала мультикультурний характер: до панування еллінізму, в ній істотний вплив мали різні течії індійської й китайської філософії, авестійської й іудаїської культурних традицій.

Формування третього покоління цивілізацій пов'язане з поширенням світових релігій, які стають історично третім організуючим соціокультурним чинником. Найбільш рання з них – буддизм, будучи за походженням скіфською⁵, поширилася всією центральною й східною Євразією і, згодом витіснена з Центральної Азії християнством та ісламом, стала ідеологічною основою суспільств Далекосхідної регіональної цивілізації. Індуїзм поширився серед суспільств Південної й Південно-східної острівної Азії і, хоч на території останньої був згодом витіснений ісламом, сприяв першим етапам державотворення в суспільствах цього регіону, а на Індійському субконтиненті став ідеологічною основою Індуїської регіональної цивілізації. Три останні з п'яти «системних» релігій цивілізацій третього покоління: православ'я, іслам і католицизм утворюють послідовністю свого виникнення «діалектичну тріаду» розвитку релігійно-політично-правової традиції, побудованої на синтезі еллінської й старозаповітної культурних традицій, античного Східного Середземномор'я. Ортодоксальне візантійське православ'я було першим і, можливо, найбільш гармонійним поєднанням цих двох начал, при загальній домінанті римських політичних інституцій над релігією, яка була використана для відродженню імперії; іслам як «антитеза» православ'ю, істотно обмежив елліністичні елементи на користь старозаповітним, а державу (халіфат) – підпорядкував прозелітичним релігійним цілям; наймолодша – західно-християнська (католицька) релігія забезпечила баланс і розмежування юрисдикцій світської й духовної влад (принцип «двох мечів»), ставши в цій діалектичній тріаді «синтезом». Лише ця наймолодша з двадцяти однієї, виділених А. Тойнбі регіональних цивілізацій спромоглася «емансипувати» право з-під домінанти більш архаїчних форм регулювання суспільних відносин – військово-політичних і релігійних [10, с. 18-31]. Важливою ознакою регіональних цивілізацій третього покоління, заснованих світовими релігіями, було те, що до переважно «технологічних» чинників «демократизації» суспільств другого покоління (залізо, спрощене письмо, натурфілософія й політична філософія), в суспільствах третього покоління додався ідеологічний чинник – спільна для всіх верств населення релігія, яка, принаймні на початку свого поширення, робила всіх членів суспільства релігійним братством. Отже, попри тимчасовий (флуктуаційний) характер демократизації суспільств другого й третього покоління, ця демократизація в загальноісторичному масш-

⁵ Принц Гаутама, що став Буддою, походив з народу шакья (індійське звучання «саки» – самоназви скіфів).

табі виявляє «пульсаційний» характер», закріплюючи, від покоління до покоління, все більше потенційних чинників соціальної солідарності.

Як показує історичний матеріал, послідовність трьох ойкуменізацій регіональних цивілізацій відбувається з «прискоренням», поширенням кожної наступної ойкуменізації на все більші території і в режимі діалектичної тріади, де тезою є монокультурна Космополітична цивілізація Середнього Сходу, організована військово-політичною силою і релігіями, з-поміж яких домінує культ Мардука [9, с. 211]; «антитезою» – антична мультикультурна ойкуменізація з рівноцінним культурним обміном регіональних цивілізацій, в яких діє військово-політична сила, а численність релігійних культів координується філософією – як першою раціоналістичною формою мислення; «синтезом» виступає глобальна монокультурна цивілізація Заходу, що побудована на організації суспільств і військово-політичних засобах, та раціональних елементах культури, включаючи науку і право, і модернізованими світовими релігіями.

5. Діалектика розвитку «типів культури» П. Сорокіна

Містичний, матеріалістичний і синтетичний типи культури П. Сорокіна⁶ – також утворюють «діалектичну тріаду», при умові що останній тип набуде поширення⁷. За період існування цивілізацій проявили себе лише два перші з них. Найдавніший «містичний» тип культури характерний для «першого» і «третього» поколінь цивілізацій. Другий, матеріалістичний тип культури, характерний для античних цивілізацій «другого покоління» і для Нового й Новітнього часу. Матеріалістичний тип культури за П. Сорокіним, розвивається як альтернативний містичному (антитеза), оскільки на відміну від останнього «відносить до реальності лише, те, що сприймається органами чуття, «не вірячи ні в яку надчуттєву реальність і не шукаючи її» [2, с. 28]. Риси третього «синтетичного» типу культури П. Сорокін окреслює лише загалом, зазначаючи що у XX ст. цей тип культури тільки починає себе виявляти і має лише потенційну можливість, взагалі, набути поширення: «Нова синтетична культурна ментальність має об'єднати найкращі риси містичного й матеріалістичного типів культури. Реальність для неї багатогранна, має аспекти і вічного Буття, і постійно мінливого Становлення – духовного й матеріального, її потреби й мотивації – також духовні й матеріальні, однак матеріальні підпорядковані духовним, способи їх реалізації – самовдосконалення і покращення зовнішнього матеріального світу» [2, с. 18]. Цей тип культури відповідає ідеї П. Т. де Шардена, що «найважливішою ознакою сучасності є перехід людства до нової ери ноосфери і становлення ментальності, побудованої на синтезі матеріалістичного й ідеалістичного світоглядів [11, с. 48].

Висновки. Розвиток Людства також описується алгоритмом «діалектичної тріади розвитку». «Теза» – перша половина історії Людства – джерелом благ мала лише його власні здобутки. Друга фаза – «антитеза» – почалася (бл. X тис. до Р.Х.) розшаруванням суспільств у процесі «неолітичної революції» і триває до кінця XX ст.: її головною ознакою стала експлуатація людини людиною – як головне джерело

⁶ Такі назви автор обрав, виходячи з контексту досліджень П. Сорокіна, сам П. Сорокін називає їх по-різному, але переважно: ідеаціональний, чуттєвий і ідеалістичний.

⁷ П. Сорокін, усвідомлюючи вірогідність майбутніх сценаріїв історії людства, прихід людства до ідеалістичного типу розглядає лише як можливість.

благ. Експлуатація обумовила конфліктність усієї епохи «антитези», і головні інститути Цивілізації – Держава і Право формувалися як засоби більш чи менш ефективного врегулювання «війни всіх проти всіх». Новий час – останні століття «антитези» несе ознаки майбутнього «синтезу», такі як: громадянське суспільство, держава-нація, «відкритість» регіональних суспільств, об'єднаних торгівлею і глобалізацією. На межі II і III тисячоліть з завершенням «антитези» перехід до «синтезу» лавиноподібно прискорюється. Спонтанний, катастрофічний, з точки зору темпів історії, цей перехід має стати початком потенційно безкінечної стадії «зрілості» Людства в гармонійній його рівновазі з Планетою. Ознаками цього «переходу» є: усвідомлення загальнолюдської єдності й солідарності людства; остаточна відмова від станово-класових соціальних інституцій і цінностей; ефективне функціонування демократичних і конституційних принципів; розвиток системи захисту прав і свобод людини; формування світового порядку, побудованого на міжнародному праві; зміна «монокультурної» моделі загальнолюдської цивілізації – новою «мультикультурною», «конфліктуючою» тлумачення історії – солідаристським; «етатистським» праворозуміння – соціологічним, суб'єкт-об'єктного міжособистісного спілкування – інтерсуб'єктивним [12, с. 43] та ін. Концептуальним орієнтиром комплексу цих ознак, який би об'єднав їх у системній єдності, може стати принцип відношення людини до людини І. Канта: «Людина не може бути знаряддям – тільки метою» [13, с. 432]. Ця норма як основа всіх соціокультурних явищ сучасності: моралі, права, мистецтва, знань та ін., надає їм аксіологічної єдності для розбудови ноосфери – простору становлення й діяльності Людини Розумної – як духовного і раціонально мислячого впорядковуючого начала Всесвіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лапаева В.В. Социология права. – М. : Норма, 2004. – 304 с.
2. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика. – М. : Астрель, 2006. – 1176 с.
3. Радзівіл О.А. Історія держави і права ранніх цивілізацій : консп. лекцій. – К., КиМУ, 2006. – 230 с.
4. Радзівіл О.А. Історія держави і права зарубіжних країн. Нова і Новітня історія. Конспект лекцій. – К., КиМУ, 2004. – 230 с.
5. Тойнбі А. Дж. Постижение истории. – М. : Айрес-Прес, 2004. – 640 с.
6. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. – Л. : Гидрометиздат, 1990. – 528 с.
7. Бостан Л.М. Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн. – К. : Центр навч. Літератури, 2004. – 672 с.
8. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / [пер. з англ.]. – К. : Основи, 1997. – 838 с.
9. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людського суспільства. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 1112 с.
10. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / пер. с англ. – М. : Изд-во МГУ: Издательская группа ИНФРА*М-НОРМА, 1998. – 624 с.
11. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М. : Наука, 1989. – 240 с. – С 37-38.
12. Радзівіл О.А. Постмодернізм у найконсервативнішій з дисциплін, або перспективи курсу історії держави і права. – К. : Науковий вісник Дипломатичної Академії України, 2000. – С. 35-44.
13. Тихомиров П.В. Вечный мир в философском проекте Канта: По поводу международной мирной конференции // Богословский вестник 1899. Т.1. № 3. С. 402-434. // http://az.lib.ru/t/tihomirow_w/text_0160oldorfo.shtml

Радзівіл О.А. Алгоритми соціогенезу та їх значення для «управління правом»

Стаття присвячена аналізу можливостей виявлення і застосування в юриспруденції (через кодифікацію міжнародно-правих стандартів) характеристик соціальної й культурної динаміки, зокрема, встановленому автором «алгоритму соціогенезу» – як загальної закономірності утворення будь-якого складного соціального явища, яке, до набуття зрілості й історичної реалізації, проходить три послідовні фази: «тезу», «антитезу» і «синтез», і лише на останній набуває гармонійної рівноваги з середовищем, з якого виокремилось при своєму спонтанному утворенні.

Ключові слова: алгоритм соціогенезу, три послідовні фази, теза, антитеза, синтез.

Радзівил А.А. Алгоритмы социогенезу и их значение для «управления правом»

Статья посвящена анализу возможностей выявления и применения в юриспруденции (через кодификацию международно правовых стандартов) характеристик социальной и культурной динамики, в частности, установленному автором «алгоритма социогенезу» – как общей закономерности образования любого сложного социального явления, которое, к приобретению зрелости и исторической реализации, проходит три последовательных фазы: «тезис», «антитезу» и «синтез», и только на последней приобретает гармоничное равновесие со средой, из которой выделилось при своем спонтанном образовании.

Ключевые слова: алгоритм социогенезу, три последовательных фазы, тезис, антитеза, синтез.

Radzivil O.A. Sociogenesis algorithms and their impact on personnel management

The article is devoted to the analysis of possibilities for detecting and application in jurisprudence (in particular through the codification of international legal standards) of social and cultural dynamics characteristics. A special emphasis is made on the identified by the author «sociogenesis algorithm» as a general pattern for emergence of any complex social phenomenon, which prior to maturity and historic actualization undergoes three successive phases: «thesis», «antithesis» and «synthesis», approaching the harmonic balance with the environment only on the last phase, being spontaneous in its origin.

Key words: sociogenesis algorithms, three successive phases, thesis, antithesis, synthesis.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2011.